Tüskés Anna

Enciklopédiák, lexikonok és a *Journal encyclopédique* a XVIII. századi (bér)baltavári és keszthelyi Festetics-könyvtárban

ORCID: 0000-0003-1464-5013

DOI: https://doi.org/10.14232/flea.2026.1.8

Dans cette étude, nous examinons la présence et la circulation des encyclopédies, lexiques et dictionnaires dans les bibliothèques aristocratiques hongroises du XVIIIe siècle, en nous concentrant sur la bibliothèque du château Festetics de Keszthely. À partir des catalogues, des registres d'acquisition et des ouvrages conservés, nous reconstituons la composition, l'origine et les thématiques de cette collection encyclopédique exceptionnelle. L'analyse révèle la coexistence d'ouvrages français et allemands – tels que l'*Encyclopédie* de Diderot et D'Alembert, le *Universal-Lexicon* de Zedler ou le *Lexicon universale* de Hofmann – témoignant d'un réseau culturel et intellectuel transnational. Les Festetics, représentants éclairés de l'aristocratie hongroise, acquirent leurs volumes auprès de libraires viennois et lors de ventes aux enchères prestigieuses, manifestant un intérêt marqué pour la philosophie, la science, l'économie et les arts. L'étude met également en lumière la présence du *Journal encyclopédique* dans plusieurs bibliothèques nobiliaires hongroises (Festetics, Batthyány, Károlyi, Ráday), soulignant la diffusion des idées des Lumières par la presse périodique. Par la richesse de ses sources et la précision de son analyse matérielle (reliures, ex-libris, marginalia), la recherche contribue à une meilleure compréhension du rôle des bibliothèques aristocratiques dans la réception et la circulation du savoir encyclopédique en Hongrie à la fin du XVIIIe siècle.

Mots-clés: Festetics, encyclopédie, lexique, bibliothèque aristocratique, XVIIIe siècle, Hongrie, Diderot, Zedler, *Journal encyclopédique*, Lumières

Kulcsszavak: Festetics, enciklopédia, lexikon, főúri könyvtár, XVIII. század, Magyar Királyság, Diderot, Zedler, *Journal encyclopédique*, felvilágosodás

A fennmaradt könyvtárjegyzékek,[1] beszerzési iratok, a nemzeti könyvtár, az egyetemi, köz- és szakkönyvtárak, illetve az egyházi könyvtárak fennmaradt példányai gazdag és változatos képet adnak a XVIII. századi nyugat-európai enciklopédiák és lexikonok magyarországi jelenlétéről. Az állomány azt mutatja, hogy a jelentős francia és német enciklopédikus művek egyaránt eljutottak a magyarországi egyházi és világi főúri könyvtárakba. A megvizsgált könyvtárakban számos

[1] Ld. a *Magyarországi magánkönyvtárak* sorozat I–VII. és az *Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez* című sorozat köteteit.

különböző egyházi és világi tulajdonostól származó enciklopédiát, lexikont és más rokon kollektív művet őriznek. A keszthelyi Festetics Kastély könyvtára[2] esetében az a Magyarországon viszonylag ritka forrásadottság áll fenn, hogy megmaradtak a könyvbeszerzési iratok, a könyvtárjegyzékek és maguk a könyvek is a XVIII. század második feléből. Tanulmányom célja bemutatni a Festetics család XVIII. századi könyvtárának enciklopédia- és lexikonállományát a beszerzési dokumentumok, a könyvtárlisták és maguknak a műveknek a tükrében. Egy-egy téma lezárásaként a könyvtártörténeti kutatást a művek néhány érdekesnek tűnő, magyar vonatkozású szócikkével illusztrálom.

I. A Festetics család enciklopédia-beszerzései a XVIII. század második felében

Az 1740-es évek második felében Keszthelyre települt Festetics család számára fontosak voltak a könyvek: Festetics Kristóf épülő kastélyában helyet kapott a könyvesház.[3] Fia, Festetics (III.) Pál a keszthelyi kastély ősgalériájából származó, a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokában őrzött portréján[4] egy könyvre támaszkodik, amely ugyan nem enciklopédia, hanem Corpus Juris, de jelzi a könyvek szeretetét és fontosságát. 1782-től a hitbizomány ura gróf Festetics (I.) György, a magyar felvilágosodás egyik legkiemelkedőbb egyénisége, aki könyvtárának egész épületszárnyat építtetett 1799–1801 között. A déli szárnyában található a könyvtárterem és hozzá csatlakozik egy kisebb kabinetkönyvtár. A sok tízezer kötetes könyvtárban egyaránt megtalálhatók az antik szerzők, a magyar irodalom és tudomány művei, a felvilágosodás korának filozófiai irodalma, a beszerzéskor legújabb gazdasági szakmunkák, valamint jelentős hírlap- és folyóiratanyag. Kurucz György Festetics György magánkönyvtárának állományát elemezve kiemelte „a tulajdonos sokoldalú és rendkívül komoly enciklopédikus műveltségét."[5]

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárban őrzött Festetics család Levéltára (P 274. fond) „XI–2. A keszthelyi könyvtár iratai" című, 246-os doboza anyagában több könyvtárkatalógus, feljegyzés *(Nota*), nyugta *(Quittung)*, aukciós katalógusokból kimásolt lista, vásárlási könyvjegyzék, Bécsből és Pestről beszerzendő könyvek lajstroma, folyóiratelőfizetés és kéziratkatalógus található.

[2] Köszönöm Kériné Ódor Orsolyának, a Helikon Kastélymúzeum Könyvtára könyvtárvezetőjének és munkatársának, hogy kutathattam a könyvtárban.

[3] Klempa Károly: *A keszthelyi Festetics könyvtár*. Keszthely, Mérei, 1938. 24; Csendes Antal: *Helikon Library Keszthely*. Keszthely, 1989; Hargitainé Vári Éva: „A Festetics Kastély Helikon könyvtára". In: *Keszthelyi Festetics Kastély*. Keszthely, 2015. 125–131.

[4] Festetics Pál arcképe, 1750 körül, MNM Magyar Történelmi Képcsarnok, Ltsz.: MTKcs 2042.

[5] Kurucz György: „Könyv és főnemesi műveltség: Festetics György magánkönyvtára katonai pályára lépésének kezdetén". *Aetas*, 21. évf., 2–3. sz., 2006. 93–108, 106.

Tíz könyvtárkatalógus ismert 1746–1799 közötti időszakból,[6] melyek több Festetics-könyvtár leltárát tartalmazzák: a keszthelyin kívül a Festetics-uradalom (bér)baltavári és a (sima)sági kastélyának könyvállományáét. A tíz katalógus a feltételezett időrendben:

1. A bérbaltavári kastély könyvtárának 1746-os katalógusában egy lexikon azonosítható: Johann Jacob Hofmann *Lexicon universale*-ja.[7]

2. Cím és dátum nélküli (feltehetően bérbaltavári) katalógus, amelyben 1761-es a legújabb könyv. Hofmann *Lexicon universale*-ja mellett ebben megjelenik Zedler 64 kötetes *Grosses vollständiges Universal Lexicon aller Wissenschaften und Künsté*je.[8]

3. A keszthelyi könyvtár 1765-ös katalógusa nem tartalmaz enciklopédiákat és lexikonokat.[9]

4. A cím és dátum nélküli (feltehetően bérbaltavári), 963 művet tartalmazó katalógusban,[10] amelyben 1776-os a legújabb könyv, öt lexikont és enciklopédiát tudtam azonosítani. A latin könyvek között található Hofmann *Lexicon universale*-ja (479v), a német könyvek között szerepel Johann Friedrich Gauhe *Historisches Helden- und Heldinnen-Lexicon*ja (490r) és Johann Hübner *Lexicon genealogicum*a (495r), a francia könyvek között Louis Antoine Caraccioli *Dictionnaire critique pittoresque et sentencieux* (501v) és a Diderot-féle *Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné* (502r).

5. A sági kastély könyvtárának kétoldalas 1777-es katalógusa nem tartalmaz enciklopédiát és lexikont.[11]

6. Festetics György 1778-as könyvtárkatalógusa[12] öt szótárt tartalmaz. A könyvek teljes bibliográfiai leírását adja, így teljes biztonsággal azonosíthatók a kiadások: Jean-François Lacroix híres nők hordozható történelmi szótára (*Dictionnaire historique portatif des femmes célebres*, 552r), Louis-Mayeul Chaudon Filozófiai antiszótára (*Anti-dictionnaire philosophique*, 553r), Jean-François Lacroix hadtörténeti szótára (*Dictionnaire historique des siéges et batailles,* 556r), Honoré Lacombe de Prezel anekdotaszótára (*Dictionnaire d'Anecdotes,* 559r) és Johann Christian Wiegleb varázslexikona (*Zauber-lexicon*, 564v).

---

[6] Buda Attila – Tüskés Anna: „Horatius, Ovidius és Vergilius művei a fóti Károlyi-kastély egykori és a keszthelyi Festetics-kastély ma is látogatható Helikon könyvtárában". *Magyar Könyvszemle*, 133. évf., 2. sz., 2017. 174–196, 184–185; Tüskés Anna: „Masonic Works in the Helikon Library of the Festetics Palace in Keszthely". In: *Aufgeklärte Sozietäten, Literatur und Wissenschaft in Mitteleuropa*. Frühe Neuzeit (229). Szerk. Dieter Breuer – Gábor Tüskés, Berlin–Boston, Walter de Gruyter GmbH, 2019. 483–496, 485; Tüskés Anna, „Olasz művek a Károlyi és a Festetics család könyvtárában az 1790-es években". In: *Olasz–magyar irodalmi és művelődési kapcsolatok a 18–19. században*. Szerk. Dóbék Ágnes, Budapest, Reciti, 2022. 321–362.

[7] MNL OL P274 XI.2 1–8. „Index Librorum Bibliotheca Baltavariensis Diebus [?] 1746 inventarus, 2r."

[8] MNL OL P274 XI.2 455–473. „Hofmann *Lexicon universale*-ja a 463v-n, Zedler *Lexicon*a a 466r-n."

[9] MNL OL P274 XI.2 43–47. „Catalogus Libror. Kextheliensium Ao 1765 Connotatto."

[10] MNL OL P274 XI.2 474–503. „1. Latin könyvek abc rendben, 378 db; 2. Német könyvek nem abc rendben, 279 db; 3. Francia könyvek nem abc rendben, 305 db."

[11] MNL OL P274 XI.2 93. „Cathalogus Librorum Ex Bibliotheca Sághiensi Sua Excellentia ?ceptorum, per Juvenem C. Georgium, Ság, Die 15 May 1777."

[12] MNL OL P274 XI.2 533–567.

7. A bérbaltavári kastély dátum nélküli katalógusa, amelyben 1779-es a legújabb könyv[13] nyolc lexikont és enciklopédiát tartalmaz: Czvittinger Dávid *Specimen Hungariae literatae* (390r), Hofmann *Lexicon universale* (392v), Samuel Pitiscus *Lexicon antiquitatum Romanarum* (396v), Gauhe történelmi lexikona (401v), Hübner *Zeitungs-Lexicon* (402v), Johann Theodor Jablonski *Allgemeines Lexikon* (402v), Louis Antoine Caraccioli *Dictionnaire critique pittoresque et sentencieux* (406r), Diderot-féle *Encyclopédie* 33 kötete (406v).

8. A bérbaltavári kastély 1788-as, 1003 kötetet tartalmazó könyvtárkatalógusában[14] hat lexikont és enciklopédiát tudtam azonosítani: Czvittinger Dávid *Specimen Hungariae literatae* (96v), Hofmann *Lexicon universale* (99v), Jablonski *Allgemeines Lexikon* (114r), Hübner *Zeitungs-Lexicon* (114v), Louis Antoine Caraccioli *Dictionnaire critique pittoresque et sentencieux* (117r), Diderot-féle *Encyclopédie* 33 kötete (117v).

9. A keszthelyi könyvtár 1793 körüli katalógusában[15] négy lexikont találtam: Louis-Mayeul Chaudon *Anti-dictionnaire philosophique* (123r), François-Xavier de Feller *Dictionnaire historique, ou histoire abrége de tous hommes* (135v), Jean-François Lacroix *Dictionnaire historique des siéges et batailles* (135v), és ugyancsak tőle a híres nők szótára (135v).

10. A keszthelyi könyvtár egy állományrészét tartalmazó lista 1799-ből[16] nem tartalmaz lexikont vagy enciklopédiát.

A tíz katalógusban összesen huszonkét enciklopédiát és lexikont sikerült azonosítanom a XVII–XVIII. századból, némelyik több listában is szerepel. A bérbaltavári, a simasági és a keszthelyi kastélyhoz köthető XVIII. századi katalógusok és Festetics György 1778-as könyvtárkatalógusának viszonya egymáshoz és a jelenlegi könyvtárhoz a következő: a bérbaltavári könyvtár a XVIII. században önálló, könyvállománya később került a keszthelyi kastélyba, Festetics György 1770-es években dokumentált könyvgyűjtése az 1790-es években már a keszthelyi kastély könyvtárában volt. A simasági könyvállomány nem kapcsolódik egyikhez sem.

A Festetics család három generációjának tagjai a XVIII. század második felében tehát jelentős lexikon- és enciklopédia-beszerzésekkel gyarapították könyvtáraikat, bécsi könyvkereskedőknél és árveréseken[17] vásároltattak. Kiadók, könyvkereskedők, akiktől számlák maradtak fenn: Peter Conrad Monath, Johan Paul Krauss, Frederic Bernhardi és Rudolf Graffer.[18] Johann Joseph Khevenhüller-Metsch herceg könyvtárának 1777. január 7-i árverésén hét enciklopédiát, lexikont és szótárt vásárolt Festetics: (179.) Johann Friedrich Christ 1762-es monogram, szám és kezdőbetű szótárát, (180.) François Basan

[13] MNL OL P274 XI.2 388–409. „Catalogus Librorum Biblioth. Baltavariens."
[14] MNL OL P274 XI.2 95–120. „Catalogus Librorum Biblioth. Baltavár."
[15] MNL OL P274 XI.2 121–289. „A keszthelyi könyvtár katalogusa, készült kb. 1793-ban."
[16] MNL OL P274 XI.2 298–311. „Elechus Librorum antiquorum in Bibliotheca Keszthelyiensi… A. 1799."
[17] MNL OL P274 XI.2 84–85. „Baron von Bartenstein Auction". MNL OL P274 XI.2 84.
[18] MNL OL P274 XI.2. „Peter Conrad Monath, 1756"; „Johan Paul Krauss, 1759, 1764–1766, 1770"; „Frederic Bernhardi, 1764, 1766"; „Rudolf Graffer, 1768, 1774."

rézmetsző szótára harmadik kötetét, Jean François de La Croix francia vallási kultuszok történeti szótárát, Antoine-Joseph Pernety képzőművészeti kézikönyvét, (181.) Jean-François Lacroix-nak hadtörténeti szótárát, (208.) Jean-François Vaines 1774-es diplomáciai szótárát, és (210.) Honoré Lacombe de Prezel 1766-os anekdota szótárát.[19]

I.1. Általános enciklopédiák és lexikonok

A beszerzett enciklopédiák és lexikonok témája rendkívül változatos, a művek túlnyomó többsége egy-egy tudományág köré szerveződik, de több univerzális enciklopédia is megtalálható. A legkorábbi Johann Jacob Hofmann-nak a XVII. század utolsó negyedében Bázelben kiadott *Lexicon universale*-ja, amelyet valószínűleg Festetics Kristóf vásárolt, mert szerepel a legkorábbi, 1746-os könyvtárlistán, majd később az 1779-es és 1788-as bérbaltavári listán.[20] A három fő általános enciklopédia és lexikon Jablonski *Allgemeines Lexikon*a, a lipcsei Zedler kiadó 64 kötetben, 1732–1750 között kiadott nagy *Universal-Lexicon*ja és a Diderot-féle *Enciklopédia* 1751–1767 közötti második párizsi kiadása 17 kötetben és annak *Supplement*jei 4 kötetben, melyek célja a korabeli tudás átfogó rendszerezése. Johann Theodor Jablonski cseh származású német lexikográfus 1721-ben először megjelent Általános Művészeti és Tudományos Lexikona az 1767-es harmadik kiadásban szerepelt az 1779-es és 1788-as bérbaltavári könyvjegyzékben, de ma nincs az állományban. A Zedler lexikon az 1761-es könyvlistán szerepel először, számos magyar vonatkozású szócikket tartalmaz.[21]

A Festetics család XVIII. század második felének könyvbeszerzéseit dokumentáló iratok között fennmaradt egy feljegyzés, miszerint a Diderot-féle enciklopédia második, bővített kiadását vásárolták meg,[22] melynek 8–17. kötetét, illetve az illusztráció-köteteket 1766. november 13-án szerezték be Johann Paul Krauss bécsi könyvkereskedőtől.[23] A teljes 33 kötetet az 1779-es és az 1788-as bérbaltavári lista jelzi.

I.2. Tematikus művek

I.2.1. Történelem és történeti segédtudományok, jog és politika

A történelem és történeti segédtudományok témakörébe tartozik Johann Friedrich Gauhe 1716-ban Lipcsében megjelent egykötetes *Historisches Helden- und Heldinnen-Lexicon*a (amely szerepel az 1776-os és 1779-es könyvjegyzékben),[24]

---

[19] MNL OL P274 XI.2 83. „Ex catalogo libror Bibliothecae Khevenhüllerianae 7 Januarii 1777 publica licitatione."

[20] Enc94/a; Enc/b. A hivatkozások a Helikon Kastélymúzeum Könyvtár katalógusában található jelzetek („tárgykör") szerint kerülnek feltüntetésre itt és a továbbiakban. URL: https://corvina.monguz.hu/WebPac.hkmkdb/CorvinaWeb (Hozzáférés: 2026. 03. 10.)

[21] Enc92; *Grosses vollständiges Universal Lexicon aller Wissenschaften und Künste […]*. Leipzig–Halle, Johann Heinrich Zedlers, 1732–1750.

[22] Enc89; Enc90 *Suppléments*; Enc91 *Recueil de planches*.

[23] MNL OL P274 XI.2 60. „1 Dictionnaire encyclopedique tom. 8–17, Dictionnaire encyclopedique tous les planches IV voll."

[24] Histuniv995

Louis Moréri 1759-ben Párizsban kiadott tízkötetes *Le grand dictionnaire historique*-ja,[25] Johann Ludolf Walther 1759-ban Ulmban közzétett egykötetes *Lexicon diplomaticum*a,[26] Jean-François Vaines 1774-es diplomáciai szótára[27] és Christian Friedrich Prange diákoknak és művészeknek szánt, Hallében 1783-ban kiadott *Encyklopädie der alten Geschichte, Götterlehre, Fabeln und Allegorien* kötete,[28] melyek diplomáciával, hőstörténettel, genealógiával és kultusztörténettel foglalkoznak. Moréri nagy történelmi szótárának beszerzéséről fennmaradt a számla, sajnos dátum nélkül.[29] Vaines szótárát Johann Joseph Khevenhüller-Metsch herceg könyvtárának 1777. januári bécsi könyvárverésén vásárolták.[30] Samuel Pitiscus antik görög-római történelmet rendszerező háromkötetes latin műve (*Lexicon antiquitatum Romanarum*, Hagae-Comitum: Gosse, 1735) az 1779-es bérbaltavári jegyzékben szerepel először.[31] François-Xavier de Feller történelmi személyek életrajzi lexikona (*Dictionnaire historique, ou histoire abrége de tous les Hommes*, Ausbourg: Rieger, 1781–1784) az 1793-as könyvtárlistán tűnik fel először.[32]

I.2.2. Jog és politika

A jog és politika témakörében egyaránt jelen van az egyházi és a világi jog, valamint a politikai glosszáriumok, melyek között megtaláljuk Johann Christoph Nehring *Historisch-politisch-juristisches Lexicon*ának 1725-ös nyolcadik kiadását[33] és Johann Volkna 1762-ben kiadott *Dictionnaire politique*-ját.[34] Kálvin János *Lexicon iuridicum*ának 1683-as kiadása 1774-ben került a könyvtárba a kézírásos címlapbejegyzés szerint.[35]

I.2.3. Közgazdaság

A közgazdaság tematikában kiemelkedő Georg Heinrich Zincke *Allgemeines Oeconomisches Lexicon*ának harmadik kiadása 1753-ból és hatodik kiadása 1800-ból,[36] és Johann Georg Krünitz százötven kötetes *Oekonomische Encyklopädie*-ja,[37] amelyek a mindennapi gazdálkodás gyakorlati tudását rendszerezik. Ugyancsak szerepel a könyvtárban a Berni Gazdasági Társaság néhány tagja által

[25] Histuniv108
[26] Histuniv268
[27] Histuniv1448
[28] Histuniv2171
[29] MNL OL P274 XI.2 69r. „1 Moreri Dictionnaire historique, X. vol. fol. Paris, complet 94. -"
[30] MNL OL P274 XI.2 83v. „Ex catalogo libror Bibliothecae Khevenhüllerianae 7 Januarii 1777 publica licitatione p. 208 nr. 4542–4543."
[31] Histuniv222
[32] Histuniv809
[33] Enc48
[34] Juris1048
[35] Juris21
[36] Enc6; NC2536
[37] Enc87

írt, 1770–1771-ben megjelent közgazdasági enciklopédia (*Encyclopédie oeconomique, ou Systéme général*).[38]

I.2.4. Kereskedelem

A kereskedelem tematikában fontos Jean Paganucci lyoni preenciklopédista 1762-es háromkötetes hordozható enciklopédiája a kereskedelem elméletéről és gyakorlatáról,[39] Jacques Savary *Dictionnaire universel de commerce*-ének 1759–1762 közötti új kiadása,[40] Carl Günther Ludovici *Academie der Kaufleute, oder encyclopäisches Kaufmannslexicon*jának két kiadása – egy a XVIII. század közepéről és egy a végéről –,[41] Johann Isaac Berghaus *Handbuch für Kaufleute oder Encyclopädie der vornehmsten Gegenstände der Handlungs-Wissenschaft*ja,[42] amelyek a kereskedelem elméleti és gyakorlati tudását közvetítik. Paganucci[43] és Savary kereskedelmi szótár megvásárlásáról is fennmaradt a számla, ugyan dátum nélkül.[44] Ludovici kereskedőlexikonának 1752–1756-es kiadását 1762. március 7-én vásárolták meg.[45]

I.2.5. Vallás, teológia és filozófia

A vallás és teológia témakörét viszonylag kevés mű képviseli, például Pons-Augustin Alletz latin hordozható teológiai szótára (*Dictionarium theologicum portatile*),[46] Thomas Broughton német vallástörténeti lexikona (*Historisches Lexicon aller Religionen*)[47] és Jean François de La Croix francia vallási kultuszok történeti szótára (*Dictionnaire historique des cultes religieux*),[48] melyekben a vallások tanításai, kultikus gyakorlata és története egyaránt megjelenik. La Croix szótárát a Khevenhüller-Metsch könyvtár könyvárverésén vásárolták.[49] Louis-Mayeul Chaudonnak a kereszténység ellen megjelent könyvek kommentárjaként és korrekciójaként készült Filozófiai antiszótára (*Anti-dictionnaire philosophique*, 1775) szerepel az 1778-as és 1793-as könyvtárlistán.[50]

[38] Enc53
[39] Oec720
[40] Oec1583
[41] Enc5; Enc30.
[42] Enc18
[43] MNL OL P274 XI.2 34r. 1764. jún. 27. „1 Manuel Historique des Negocians. 8° in 3. fo-ba 3f 54."
[44] MNL OL P274 XI.2 69r. 96. „Dictionnaire universel de commerce 4 tomes par Savary a Coppenhagen fol. 27."
[45] MNL OL P274 XI.2 32r. 1762. márc. 7. „1 Ludowici Kaufmans lexicon groß. 8° in 5 fo-ba á 24. 2 f"
[46] Enc54
[47] Enc12
[48] Theol235
[49] MNL OL P274 XI.2 83v. „Ex catalogo libror Bibliothecae Khevenhüllerianae 7 Januarii 1777 publica licitatione. p. 180 nr. 3657–3659."
[50] Theol780

I.2.6. Természettudományok és technika
A természettudományokat és a technikát Johann Hübner *Zeitungs-Lexicon*a (amely megtalálható az 1779-es és 1788-as bérbaltavári listában)[51] és az annak folytatását képező *Curieuses und reales Natur- Kunst- Berg- Gewerck- und Handlungs-Lexicon*a,[52] illetve Johann Caspar Zeisig ásvány- és bányászati lexikona (*Neues und wohleingerichtetes Mineral- und Bergwercks-Lexicon*) képviseli.[53]

I.2.7. Képző- és iparművészet
Az építészet és a képzőművészetek a tárgya Johann Friedrich Penther polgári építészet lexikonának (*Anleitung zur bürgerlichen Bau-Kunst*),[54] Antoine-Joseph Pernety képzőművészeti kézikönyvének (*Dictionnaire portatif de peinture, sculpture et gravure*, 1757), Philippe Macquer iparművészeti szótárának (*Dictionnaire portatif des arts et métiers*)[55] és François Basan rézmetsző szótára harmadik kötetének (*Dictionnaire des graveurs anciens et modernes*). Pernety és Basan könyvét a Khevenhüller-Metsch könyvtár könyvárverésén vásárolták,[56] de ma mindkettő hiányzik az állományból, illetve Pernety lexikonának német kiadása (*Handlexicon der Bildenden Künste, worinnen alles, was beym Zeichnen, Maler, Bildhauen, Kupferstechen*, 1764) szerepel benne.[57]

I.2.8. Többnyelvű szótárak, etimológiai lexikonok, irodalomtörténet
Többnyelvű szótárak és etimológiai lexikonok ugyancsak megtalálhatók az állományban: Nathan Bailey 1736-os angol etimológiai szótára,[58] Cornelius Schrevelius ógörög-latin szótárának 1762-es és 1796-os kiadása (*Lexicon manuale Graeco-Latinum, et Latino-Graecum*),[59] továbbá Jambressich András illír, germán és magyar értelmezésekben gazdag latin lexikona (*Lexicon latinum interpretatione illyrica, germanica, et hungarica locuples*) 1742-ből.[60] Abel Boyer francia-angol szótára (*Dictionnaire royal, françois-anglois, et anglois-françois*, 1769) szerepel Festetics György 1778-as könyvtárjegyzékén és az 1793-as listán.[61] Bailey *Dictionarium britannicum*át árverésen vásárolták, sajnos a licit körülményeit (hely, idő) nem jegyezte fel a lista készítője.[62] Johann Friedrich Christ 1762-es monogram, szám és kezdőbetű szótárát (*Dictionnaire des monogrammes, chiffres, lettres initiales*),[63] valamint Honoré Lacombe de Prezel 1766-os anekdota szótárát

[51] Enc31
[52] Enc16
[53] Oec328
[54] Oec1859/1
[55] Enc22
[56] MNL OL P274 XI.2 83v. „Ex catalogo libror Bibliothecae Khevenhüllerianae 7 Januarii 1777 publica licitatione p. 180 nr. 3669, nr. 3654–3656."
[57] Enc55
[58] Philol18
[59] Philolo69; Philol52
[60] Philol696
[61] Philol387
[62] MNL OL P274 XI.2 85r. „licitatio: Bailey Dictionarium Britanicum nr. 4."
[63] K212

(*Dictionnaire d'Anecdotes, de traits singuliers et caracteristiques, historiettes, bon mots, naivetes, sailles, reparties ingenieuses*) Khevenhüller-Metsch herceg könyvtárának 1777. januári könyvárverésén vásároltatta Festetics György. Az utóbbi szerepel a gróf 1778-as könyvtárlistájában, de ma hiányzik az állományból.[64] Az egyetlen magyar témájú lexikon Czvittinger Dávid *Specimen Hungariae literatae* című műve, amely az 1779-es és 1788-as bérbaltavári listában adatolható.[65]

I.2.9. Hadtudomány és postatopográfia

A hadtudományt és a postatopográfiát egy-egy mű képviseli: Jean-François Lacroix-nak az ókori és újkori történelem emlékezetes ostromairól, csatáiról és katonai anekdotáiról összeállított hadtörténeti szótárát (*Dictionnaire historique des siéges et batailles mémorables*)[66] a Khevenhüller-Metsch könyvárverésén vásároltatta Festetics György, akinek 1778-as katalógusában már szerepel, majd az 1793-asban is.[67] Christian August Crusius 1798 és 1828 között 25 kötetben megjelent, Belső-, Felső- és Alsó-Ausztria, valamint Brixen és Trento, mint a Habsburg-örökös tartományok városai postai lexikona 23 kötetbe kötve található a könyvtárban.[68] Louis Antoine Caracciolinak a század szokásait és furcsaságait bemutató szótára (*Dictionnaire critique pittoresque et sentencieux propre a faire connoitre les usages du siecle ainsi que ses bizarreries*, Lyon, 1765) jelen van az 1776-os, 1779-es és 1788-as könyvtárlistában, de ma nincs meg az állományban.

I.2.10. Nőknek szóló enciklopédiák

A speciálisan nőkhöz, foglalkozásaikhoz, szerepeikhez kapcsolódó lexikonok is szerepelnek az állományban, ilyen Jean-François Lacroix háromkötetes híres nők kéziszótára (*Dictionnaire historique portatif des femmes célebres*, 1769),[69] Gottlieb Siegmund Corvinus *Frauenzimmer-Lexicon*ának 1715-ös és 1739-es kiadása[70] és két *Liebes-Lexicon* 1749-ből.[71] Lacroix lexikona szerepel Festetics György 1778-as könyvtárlistájában.

A gyűjtemény világosan tükrözi a francia enciklopédisták hatását. Ugyanakkor az enciklopédiák és lexikonok nyelvi arányában a német van túlsúlyban (~45% körül), ami érthető a Habsburg Birodalomhoz való tartozás miatt. A francia is jelentős (~35%), a latin marginális, inkább a XVIII. század elejére jellemző. Az angol és olasz csupán egy-egy tétellel képviseli magát. A német és a francia nyelvű művek túlsúlya a Festetics család nemzetközi kulturális és nyelvi tájékozódását mutatja.

[64] MNL OL P274 XI.2 83v. „Ex catalogo libror Bibliothecae Khevenhüllerianae 7 Januarii 1777 publica licitatione p. 179 nr. 3642., p. 210 nr. 4616."
[65] Jelenleg két példánya van a könyvtárban: RMK71 és RMK238.
[66] Mil182
[67] MNL OL P274 XI.2 83v. „Ex catalogo libror Bibliothecae Khevenhüllerianae 7 Januarii 1777 publica licitatione p. 181 nr. 3700–3702."
[68] Enc14
[69] Histuniv801
[70] NC2468; Enc36
[71] Enc63; Litger320/4

A leggyakoribb témák a német nyelvű enciklopédiák között a közgazdaság, történelem, földrajz, kereskedelem, jog, építészet, illetve a női mindennapi élethez kapcsolódó ismeretek. A francia nyelvű kötetek túlnyomórészt a filozófiai, művészeti, tudományos és kereskedelmi témákra összpontosítanak, ami jól mutatja, hogy a francia enciklopédiák a korszak szellemi mozgalmainak és társadalmi gyakorlatainak reprezentánsai voltak.

A művek megjelenési helyének eloszlását vizsgálva, a leggyakoribb kiadási helyek a német nyelvű kötetek esetén Lipcse, a korszak egyik enciklopédikus tudásközpontja, de Berlin és Bécs ugyancsak fontos szereplők a XVIII. század végi tudományos könyvkiadásban. A francia nyelvű művek kiadási helyei között első helyen áll Párizs, a francia szellemi és nyomdai élet központja, második Yverdon-les-Bains település Svájcban, amely jelentős nyomdai központ volt a felvilágosodás idején, különös tekintettel az enciklopédikus és gazdasági művekre. Amszterdam szintén gyakori nyomdahely-megjelölés, több „cenzúra-kerülő" kiadás itt jelent meg. Lyon a kereskedelmi tematikájú művek megjelenési helye. Lehetséges azonban, hogy Párizsban nyomtatták a könyveket, de Amszterdam, Hága, London stb. helymegjelölést írtak rájuk. Összegezve, francia nyelvű művek nem kizárólag Franciaországban jelentek meg: Svájc (Yverdon), Németország (Drezda), Hollandia (Amszterdam) és Anglia (London) is fontos szerepet játszott a francia nyelvű tudás terjesztésében.

A kötéstípusokat vizsgálva megállapítható, hogy a barna bőr a leggyakoribb, amely a XVIII. századi díszkötészet egyik klasszikus formája. A félbőr néhány példány esetében fordul elő, a papírkötés ugyancsak kevés. A fehér bőr ritka, de jelen van különösen értékes példányok esetén, összesen két mű található ilyen kötésben: a lipcsei Zedler kiadó 64 kötetes, 1732–1750 között kiadott nagy *Universal-Lexicon*a és D. Johann Volkna politikai szótára. A kötés állapota és típusa a kötetek használatának reprezentatív céljáról és presztízséről árulkodik.

A Festetics család ex librise körülbelül a kötetek felében van jelen. Háromféle Festetics-címeres ex librist használtak a XVIII. század második felében. A bizonyíthatóan Festetics III. Pál idején beszerzett kötetekben egyaránt szerepel az egyenes kardos és a szablyás változat. A csekély számú kéziratos bejegyzés az első kötéstábla belsejében a kötet árára, a könyvtárbeli szakjára, elhelyezésére utal.

II. Összehasonlítás a Batthyány és a Károlyi család XVIII. századi könyvjegyzékeinek hasonló tételeivel

A bemutatott enciklopédiák és lexikonok nagy része más magyarországi főnemesi könyvtárakban is jelen volt: a Teleki és a Batthyány család adománya, illetve a Hadik-Barkóczy hagyaték,[72] a pécsi Klimo-könyvtár, Széchényi Ferenc könyvtára a legjobb összehasonlítási alap a Festetics család állományához.

[72] Granasztói Olga: „Az *Encyclopédie méthodique* a gróf Barkóczyak könyvtárában a szállítólevéltől a könyvespolcig". In: *Enciklopédikus tudásformák, a tudomány, az irodalom és a művészetek népszerűsítése a XVIII. századi Európában*. Szeged, Magyar-Francia Felvilágosodás Kutatóközpont, 2026. (jelen kötet)

Hursán Szabolcs kutatásai alapján mintegy hatvan enciklopédia és lexikon azonosítható a Batthyány család XVIII. századi könyvtáraiban.[73] Batthyány Lajos 1743-as katalógusában több lexikon és enciklopédia-jellegű mű található: Louis Moréri, Pierre Bayle, Johann Theodor Jablonski és Johann Christoph Zedler, valamint Adrian Beier gazdasági, továbbá Jacques Savary des Bruslons és Johann Hübner kereskedelmi lexikona.[74] A Batthyány József bíboroshoz köthető kisbéri könyvtárt méltatva Toldy Ferenc kiemeli különös gazdagságát enciklopédiákban.[75] Batthyány Tódor könyvtárában a bordó színű kötés jelölte az enciklopédia szakot,[76] külön elemzést igényelne, hogy mely könyveket és folyóiratokat tette ebbe a szakba.

Az enciklopédia szakba sorolt művek nagyon változatos tematikát fednek le.[77] Az általános enciklopédiák, lexikonok között megtalálható Johann Jacob Hofmann *Lexicon universale*-ja, Johann Hübner *Reales Staats-Zeitungs- und Conversations-Lexicon*a és Johann Christoph Nehring *Historisch-Politisch-Juristisches Lexicon*a. A természettudományos tudást közvetíti pl. az *Abhandlungen der Naturforschenden Gesellschaft*, a *Hamburgisches Magazin* és Johann Friedrich Hartmann *Encyklopädie der elektrischen Wissenschaften*je. Az orvostudományos tudást terjeszti pl. Andreas Elias Büchner *Miscellanea physico-medico-mathematica*ja és a *Schwedisches Magazin der Arzneywissenschaft*. A gazdaság, pénzügy és államigazgatás tudományát teszi elérhetővé pl. a *Leipziger Sammlungen von Wirthschafftlichen-Policey-Cammer- und Finantz-Sachen* és a Párizsban kiadott *Journal de l'agriculture, du commerce, des arts et des finances*. A képzőművészet és a mesterségek a témája Philippe Macquer *Dictionnaire raisonné universel des Arts et Métiers*-jének. A hadtudomány iránti érdeklődést a *Neu-eröffnete Hof-Kriegs- und Reit-Schul* jelzi.

A művek nyelvi megoszlása hasonló a Festetics-könyvtáréhoz: a német és a francia a leggyakoribb nyelv. Német nyelvű számos lexikon, tudományos periodika, gazdasági és orvosi tárgyú mű. Francia az enciklopédikus és filozófiai művek jelentős része, pl. a Diderot-féle *Encyclopédie* és Jacques-Philibert Rousselot de Surgy *Mélanges intéressans et curieux ou Abrégé d'Histoire Naturelle, morale, civile, et politique*-ja. A latin főként a XVII. századi művekben és néhány tudományos értekezésben fordul elő. A svéd, dán tudományos művek német fordításban szerepelnek. A kiadási helyek széles földrajzi spektrumot fednek le: Lipcse meghatározó szerepű, de jelen van Párizs, Hamburg, Bécs, Koppenhága és Zürich. Öt

[73] Hursán Szabolcs: „A Batthyány család hercegi ágának könyvtárai a 18. században". *Axis*, 5. évf., 1. sz., 2024. 45–58. Köszönöm Hursán Szabolcsnak a kalauzolást a Batthyány-könyvtárak világában.

[74] Hursán Szabolcs: *Batthyány Lajos Ernő könyvtára (1743)*. A Kárpát-medence koraújkori könyvtárai 12. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, 2023.

[75] Hursán Szabolcs, „Batthyány-könyvtárak adományozása a Magyar Tudós Társaságnak 1838–39-ben". In: *Doktoranduszok VII. és VIII. konferenciájának tanulmányai*. Eger, Eszterházy Károly Egyetem Líceum Kiadó 2020. 81–102, 87, 93.

[76] Hursán Szabolcs, „Batthyány-könyvtárak az Akadémiai Könyvtárban". In: *Teleki József. Tanulmányok az Akadémiai Könyvtár alapítójáról és a Magyar Tudományos Akadémia első elnökéről*. Szerk. Molnár Andrea, Budapest, MTA KIK, 2019. 196–216, 205–206.

[77] Köszönöm Hursán Szabolcsnak, hogy megosztotta velem kutatási eredményeit.

lexikon azonosítható, amelyek a Festetics és a Batthyány könyvtárban egyaránt megtalálhatók voltak: a Diderot-féle *Enciklopédia*, Johann Jacob Hofmann *Lexicon universale*-ja, Johann Christoph Nehring *Historisch-politisch-juristisches Lexicon*a, Philippe Macquer iparművészeti szótára és Johann Hübner *Reales Staats-, Zeitungs- und Conversations-Lexicon*a.

A Károlyi család pesti palotája[78] könyvtárának Bara Júlia által az Országos Levéltárban felfedezett 1791-es könyvjegyzéke[79] Károlyi Antal (1732–1791) és Harruckern Jozefa (1740–1802) könyvtárszobájának köteteit dokumentálja: a feljegyzett 2039 műből 41 lexikon és enciklopédia, köztük több pontosan nem azonosítható. Földrajzi, történelmi, gyógyszerészeti, hadászati, mérnöki, filozófiai és közgazdasági lexikonok mellett megtalálható volt benne a Diderot-, D'Alembert- és Jaucourt-féle *Enciklopédia* 36 kötete.[80] Hat lexikonról megállapítható, hogy a keszthelyi Festetics és a pesti Károlyi könyvtárban egyaránt szerepelt: ilyen a Diderot-féle *Enciklopédia*, Johann Hübner *Lexicon genealogicum*a, François-Alexandre Aubert de La Chesnaye Des Bois *Dictionnaire Militaire*-je, Louis Moréri *Grand dictionnaire historique*-ja, Jacques Savary *Dictionnaire universel de commerce*-e és Johann Georg Krünitz *Oeconomische Encyklopädie*-ja. Az egyetlen olyan mű, amelyet mindhárom (Festetics, Batthyány és Károlyi) könyvtár számára beszereztek, a Diderot-féle *Enciklopédia* a képkötetekkel együtt.

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központjába bekerült XVIII. századi enciklopédia- és lexikonállomány vizsgálata arra enged következtetni, hogy nemcsak főnemesi, hanem más nemesi családok könyvtárában is megtalálhatók voltak átfogó tudományos rendszerező művek.[81] Számos kötet eredete, története nem ismert, néhánynak azonban a possessor bejegyzések révén megismerhetjük a történetét. Jacob Christoff Beek 1742-ben kiadott történeti és földrajzi általános lexikonának (*Neu-vermehrtes historisch- und geographisches allgemeines Lexicon*) egy példányát Bizony Sámuel (1744–1805) református lelkész 1776-ban Bázelben megvásárolta, amelyet fia, Bizony Károly (1783–1862) 1840-ben adományozott a Nemzeti Tudós Társaságnak a címlapelőzék bejegyzései alapján.[82] Georg Pasch felfedezésekről szóló könyvének (*De novis inventis, quorum accuratiori cultui facem praetulit antiquitas*) a Batthyány Tódor könyvtárából származó példányának eredeti tulajdonosát a supralibros azonosítja

[78] Bara Júlia: „Károlyi Alajos pesti palotájának belső kialakítása és gyűjteménye. 1. rész". *Ars Hungarica*, 44. évf., 3. sz., 2018. 321–356; „2. rész". *Ars Hungarica*, 45. évf., 1. sz., 2019. 57–102.

[79] Köszönöm Bara Júliának, hogy rendelkezésemre bocsátotta a könyvjegyzék fotóit.

[80] MNL OL P1509. 2. tétel a., p. 162. „In Repositorio VIII. 81. Encyclopédie, ou Dictionnaire Raisonné, 4°, Angl, 36."

[81] Köszönöm Monok István főigazgató úr engedélyét és hozzájárulását, hogy nagy mennyiségben tanulmányozhattam a 18. századi enciklopédiák és lexikonok állományát a könyvtárban.

[82] „Samueli Bizony comparantis Basilae Ao 1776 mens Augusto…", „… dotanda Nationali Societate Erudita, Pesthinum submittit. Sign. Nyéki. Borsodiensi Ao 1840 mensis Octobris 18a Carolus Bizoni mpr." MTA KIK Encycl.F.10.

Eusebius Trautsohn gróffal (1688–1758).[83] Antoine Augustin Bruzen de la Martinière történelmi-politikai-földrajzi lexikonának (*Historisch-politisch-geographischer Atlas der gantzen Welt; oder grosses und vollständiges geographisch und critisches Lexicon*, 1744–1747) a Teleki-könyvtárból bekerült példányában Aloys Clam gróf ex librise található.[84] Wolfgang Jaeger Földrajzi-történeti-statisztikai újságlexikonának (*Geographisch-historisch-statistisches Zeitungs-Lexicon*, 1782) a Teleki-könyvtárból származó példányának korábbi tulajdonosa Bölödi Sámuel XVIII. századi jogtudós, nyelvtanár, író volt,[85] akinek más könyvei a szegedi Somogyi-könyvtárban találhatók.[86] Johann Hermann Dielhelm Németország általános vízrajzi lexikonának (*Allgemeines Hydrographisches Lexicon Aller Ströme und Flüsse In Ober- und Nieder-Deutschland*, 1742) címlapján Georg David Aland (1712–1762) filozófus, egyetemi tanár neve szerepel.[87] Karl Günther Ludovici kereskedő lexikonának (*Eröffnete Akademie der Kaufleute, oder Vollständiges Kaufmanns Lexicon*, 1767) példánya Sándor István (1750–1815) gróf, író, nyelvész, könyvgyűjtő, bibliográfus gyűjteményéből került a könyvtárba.[88] Borosnyai Nagy Zsigmond (1704–1774) nagyenyedi református főiskolai tanár könyvtárából származik Georg Pasor görög-latin Újszövetség lexikona (*Lexicon graeco-latinum in novum testamentum*, 1717), amely a Teleki könyvtárból került az Akadémia könyvtárába.[89] Johann Gerlach Wilhelmi latin-görög-német proso-metrikus lexikona (*Lexicon proso-metricum latino-graeco-germanicum*, 1706) a kisbéri Batthyány könyvtárból származó példányának korábbi tulajdonosa Szluha György (1746–1820) pálos szerzetes, római katolikus apát-plébános volt a címlap possessor bejegyzése szerint.[90] Christian Roth szebeni plébános 1745-ös és Sófalvi József (1745–1794) református teológiai tanár Szebenben 1778-ban kelt possessor bejegyzése található Karl Schaaf újszövetségi szír lexikonának (*Lexicon Syriacum concordantiale*, 1717) Teleki könyvtári példányában.[91] Egy másik könyvben is találkozunk Sófalvi nevével: Johann Franz Buddeus egyháztörténeti lexikonát (*Allgemeines historisches Lexicon*, 1709) Leidenben 1777-ben vásárolta az első borító belső oldalán fennmaradt bejegyzés szerint.[92] Bartolomeo Castelli Görög-latin orvosi lexikonában (*Lexicon medicum Graeco-Latinum*, 1713) a Teleki család előtt három tulajdonos jegyezte be a nevét: a címlapon Peter Rüdiger

[83] MTA KIK Encycl.Qu.72. A supralibros azonosítását segítette: *Krása šlechtických exlibris a supralibros, Katalog Výstavy, Státní zámek Konopiště 25. 7.–25. 9. 2022*. Szerk. Pavel Hájek, Českých Budějovicích, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště, 2022. 26.

[84] „Aloys Gr. Clam" MTA KIK Földr.F.4.

[85] „Ex libris Samueli M. Bölöni." MTA KIK Földr.O.694.

[86] URL: http://pex.sk-szeged.hu/nevek/boloni_samuel.html (Hozzáférés: 2026. 03. 10.)

[87] „G D Aland" MTA KIK Földr.O.705.

[88] „Ex libris Stephani Sándor 1794" feliratú bélyegző. MTA KIK Gazd.O.4.

[89] „Sigismundi N. Borosnyai Mpr." MTA KIK Nyelvt.O.471.

[90] „Comitis Georgii Szluha Mpr." MTA KIK Nyelvt.O.505.

[91] „Josephi Sofalvi Cibinii. A. 1778. 16. Julii.", „Accessit Bibliotheca Christiani Roth Pleb. Cibin. A. MDCCXLV." MTA KIK Nyelvt.Qu.111.

[92] „Josephi Sofalvi Compar. Lugduni Batavor. An 177" MTA KIK Tört.F.218.

Gelhard orvosdoktor 1723-ban, a címlapelőzéken Horváth Sámuel, majd Horváth Máté 1784-ben.[93]

Elenyészően kevés a lexikonokban található marginália. Georg Christoph Hambergernek az élő német írókat bemutató, 1796-ban megjelent lexikona (*Das gelehrte Teutschland oder Lexicon der jetztlebenden teutschen Schriftsteller*) a berlini Királyi Múzeumból származó példányában néhány személy szócikkét a margón kiegészítették a megjelenés után történt eseményekkel, illetve új személyeket szúrt be egy kéztől származó fekete tintaírású illető.[94] G. Frank de Frankenau gyógynövénylexikonának (*Kräuter-Lexicon, worinnen der Vornehmsten Kräuter Unterschiedlich*) Batthyány Tódortól származó példánya címlap előtti oldalára egy gyógynövénykivonat receptjét jegyezték fel.[95] Johann Adam Weber latin-német és német-latin egyetemes szótára (*Lexicon encyclicon, oder Kurzgefasstes lateinischdeutsches und deutschlateinisches Universal-Wörterbuch*, 1770) harmadik kötetében piros ceruzás marginália utalnak a használatra.[96] Angélique de Los-Rios gyermekenciklopédiájából (*L'encyclopédie enfantine*, 1771) Teleki László (1764–1821), Somogy vármegye leendő főispáni helytartója tanult franciául az első borító belsejében található ceruza és tintaírású bejegyzések alapján.[97]

III. *Journal encyclopédique*

A Pierre Rousseau regény-, dráma- és újságíró által alapított, Liège-ben, majd Bouillonban 1756–1793 között megjelent *Journal encyclopédique ou universel* célja az enciklopédisták gondolatainak terjesztése az alacsony ára révén szélesebb közönségben. A francia királyi cenzúra elkerülésére először a Liège-i Hercegség herceg-püspöke, majd 1759-től a Voltaire-rel levelező Auvergne-i herceg biztosította Rousseau-nak a publikálási jogot. A kezdeti 1200-as példányszám 2000 körül stabilizálódott, a havonta kétszer megjelenő lapot Szentpétervártól Rómáig olvasták,[98] s néhány előfizetője a Magyar Királyságban is volt.

A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjtemény Ráday Könyvtára (Folyóirattár) szinte teljes sorozatot őriz 1756-tól 1790-ig. Az első tizenöt évfolyam a Ráday család számára dolgozó Müller Jakab és Fischer János pesti könyvkötők műhelyében a gerincén aranyozott mintával díszített egységes teljes bőrkötést kapott. Az 1783–1790 közötti számok részben felvágva, az eredeti papírkötésen helyenként kéziratos „H von Ráday" és más nevek (pl. Agent v. Nagi/ Agent Naggi, azaz a Bécsben működő Nagy Sámuel ügynök)[99] feliratával, jelentősebb bejegyzések nélkül maradtak fenn.

[93] „Samuelis Horváth Mpr.", „Matth. Horváth 1784", „Sum ex libris Petri Rudigeri Gelhard. Med. Doct. 1723." MTA KIK Orvt.Qu.13.
[94] MTA KIK Életir.O.1250.
[95] MTA KIK Növt.O.31.
[96] MTA KIK Nyelv.O.1103.
[97] „Je vous", „Ce livre appartient à Ladislas Teleki" MTA KIK Paedg.O.5493.
[98] Raymond F. Birn: *Pierre Rousseau and the ‚Philosophes' of Bouillon*. Studies on Voltaire and the eighteenth century 29. Genève, Institut et musée Voltaire, 1964.
[99] Segesváry Viktor: *A Ráday Könyvtár 18. századi története*. Budapest, Ráday Gyűjtemény, 1992. 140.

A Budapesti Egyetemi Könyvtárban a folyóiratnak három állománycsoportja található a P167 jelzet alatt: 1. 1760 papírkötésben ismeretlen provenienciájú, 2. 1771–1774 papírkötésben a váci piarista rendház könyvtárának XVIII. századi possessor bejegyzésével („Bibliotheca Vaciensis Scholar Piarum") és XIX. századi ex librisével ceruzaírású margináliákkal papírkötésben, 3. 1782 félbőrkötésben ismeretlen provenienciájú.

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központja két külön jelzeten őrzi a folyóirat két állományát: 313.640 jelzeten a folyóirat 1756–1788 közötti számai nagyrészt eredeti papírkötésben, kisebb részt félbőrkötésben; 313.630 jelzeten 1756–1790 közötti számok a Batthyány Tódor könyvtárára jellemző vászonkötésben. Míg a második állományban nincs tulajdonosra utaló jelzés, az első állomány két száma (1776 T. VII. P. I-II.) első papírborítója belsejének tetején „grafen Theodor Bathyányʏ zugehörig" felirat olvasható, tehát mindkét jelzeten Batthyány családtól származó példányok vannak.

A keszthelyi Festetics-kastély könyvtárában a folyóirat 1763–1782 és 1792–1793 közötti állománya található: az első egységet Festetics III. Pál, a másodikat Festetics I. György vásárolhatta (PeriodK/3-K/4-K/5-K/6-K/7), melyek elkülönülnek kötésük révén: az 1780-ig tartó számok fehérbőr, a többi barnabőr kötést kaptak. A Festetics család Magyar Országos Levéltárban őrzött iratai között megtalálható az 1764, 1766, 1768, 1774, 1775/6 évfolyamra szóló előfizetés.[100] Az 1793-as könyvtárkatalógusban megtalálható a *Journal* 1792-es évfolyama Pol. 131.b jelzeten.[101]

A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár állományában a folyóiratnak egyetlen évfolyama található, az 1776-os év 8 kötetben. Sajnos nem tudni, hogy mikor és kitől került a gyűjteménybe: nincs benne semmilyen jelzés, ami a provenienciára utalna, a régi katalóguscéduláján sem tüntettek fel semmi információt erről.[102] A pesti Károlyi palota 1791-es könyvjegyzékében egy kötete szerepel.[103]

Összegzés

A keszthelyi Festetics-kastély könyvtára a fennmaradt könyvtárjegyzékek, beszerzési iratok és könyvek révén részletes képet nyújt a korszak tudását rendszerező, főként francia és német nyelvű enciklopédikus művek hazai recepciójáról. A Festetics család különösen gazdag és sokrétű enciklopédia-állománya tükrözi a felvilágosodás korának tudományos, gazdasági, politikai és vallási diszkurzusait. A gyűjteményben megtalálható a Zedler-féle *Universal-Lexicon*, a Diderot-féle *Encyclopédie*, valamint tematikus szótárak a történelem, jog, közgazdaságtan, vallás, művészetek és természettudományok területéről. A kötetek nagy része német nyelvű, amit a Habsburg Birodalom kulturális közege magyaráz, de a francia nyelvű enciklopédiák szellemi jelenléte szintén alapvető. A kötéstípusok, ex

[100] 100 MNL OL P274 XI.2 34v. 1764. jún. 27. „1 Journal in 8 f á 15x 2f"; 35r 1764. jan. 16.; 58r 1766 márc. 14.; 69r „1768 cpl 18.- ; 77 1774; 80 1775, 1776."

[101] MNL OL P274 XI.2 150v.

[102] Köszönöm az információt Samodai Évának.

[103] MNL OL, P 1509. 2. tétel a., p. 188. „In Repositorio XII. nr. 17. *Journal Encyclopédique ou Universel,* 8º, 1."

librisek és margináliák vizsgálata tükrözi a könyvek presztízsértékét és használatának módját.

A Festetics-könyvtár enciklopédikus állománya jól mutatja a korszak főúri tudásforrásait, kulturális kapcsolatrendszerét és a tudományos érdeklődés intézményesült formáit. Az összehasonlító kitekintés más arisztokrata könyvtárak hasonló jellegű gyűjteményeire jelzi a Festetics-gyűjtemény különleges, egyedinek mondható helyét a magyarországi művelődéstörténetben.

A *Journal encyclopédique* című folyóirat hazai előfordulásainak feltérképezése jelzi, hogy a Festetics könyvtár mellett több főúri és egyházi könyvtár is rendelkezett példányokkal, például a Ráday, Batthyány és Károlyi gyűjtemények. A folyóirat olcsóbb, populárisabb formában közvetítette a francia felvilágosodás eszméit is.

ELTE HTK Irodalomtudományi Kutatóintézet
tuskes.anna@gmail.com